

УДК 378. 091. 3:78

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО МУЗИКАНТА-ПЕДАГОГА

Лариса ГОНЧАРЕНКО (Кіровоград)

Однією з головних проблем художньо-педагогічної освіти в Україні є сьогодні проблема формування духовної особистості. Що складає сутність поняття «духовність», «духовний розвиток»?

Духовність, виступаючи стрижнем людської особистості, є її визначальною характеристикою й ґрунтується на головній потребі пізнання світу, самого себе, смислу й призначення свого життя й розкриває цілісність людини й Всесвіту, людини й Духа-Творця.

Поза духовністю неможливий не тільки духовний розвиток, а й правильне спрямування будь-чого іншого (економічного, технічного тощо) тому, що «духовність створює підґрунтя для будь-яких принципів будь-якого розвитку». *Духовний розвиток майбутнього вчителя* набуває соціального характеру, оскільки від розвитку духовно-професійних, моральних якостей педагога залежить виховання підростаючого покоління.

Поняття «духовність» активно використовується в релігії, філософії, психології, педагогіці, етиці, культурології тощо. У кожній науковій дисципліні воно набуває певного значення, але вирішальним є те, що поняття «духовність» споріднене з поняттям «Дух», яке є первинним.

В.Даль у тлумачному словнику поняття «Дух» визначає як «безплотний мешканець недоступного нам духовного світу. Відносячи слово це до людини..., убачає в душі найвищу іскру Божества, розум, волю...Духовне – усе, що стосується душі людини, усі розумові, моральні сили його, розум і воля».

Отже, з одного боку, Дух – це Абсолют, Творець, Істина, він є ідеальною сутністю, а з другого – людина, що має «носити» і виявляти Дух у собі. У такий спосіб *самопізнання, саморозвиток і самовдосконалення* виступають як рушійні сили духовного розвитку людини, джерело його особистих, творчих досягнень.

Розвиток нових тенденцій у педагогіці тісно пов'язаний з процесами гуманізації, що полягають в утвердженні людини як найвищої цінності з орієнтацією освіти на особистість учителя, розвиток його світогляду, формування професіоналізму, духовної культури. Проблема духовності особистості постає одним з найважливіших напрямків науково-педагогічного пошуку. Розгляд духовності як умови професійного розвитку особистості здійснили І.Зязюн, О.Олексюк, О.Рудницька,

О. Киричук, В. Пономаренко, Т.Танько, О. Ткаченко. Саме від учителя, його творчої активності, професійної відповідальності й моральних якостей значною мірою залежить духовний розвиток молодого покоління.

У програмі загальноосвітньої школи зазначається, що головна мета шкільних занять музикою полягає у вихованні музичної культури учнів як важливої складової частини їхньої духовної культури (О.Ростовський), передаванні позитивного духовного досвіду поколінь, що сконцентрованої у музичному мистецтві. Відповідно, мета вищої музично-педагогічної освіти полягає не тільки в оволодінні студентами комплексом загально-культурних, психолого-педагогічних, музичних знань, умінь і навичок, а насамперед у розвитку їхніх особистісних якостей, духовно-моральної сфери, яка уможливить передавати учням досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу. Вчитель музичного мистецтва має виступати музикантом-педагогом вищої кваліфікації, якому властиві «здатність ціннісно-сміслового самовизначення, гуманна парадигма педагогічних стосунків, художня компетентність» (О.Олексюк, М.Ткач). Фундаментальною основою його професійної підготовки має бути змістове розгортання процесу «духовний розвиток».

У контексті цього виникає потреба по-новому осмислити й зрозуміти призначення та специфіку професії музиканта-педагога, виявити способи вдосконалення його підготовки, актуалізувати духовні смисли, що мають відкриватися в процесі музично-педагогічного навчання.

Отже, метою статті є висвітлення підходів до здійснення духовного розвитку майбутнього музиканта-педагога, що має пронизувати його професійну підготовку в галузі інструментально-виконавської діяльності.

За часів античності вже сформувалося розуміння музичного навчання як однієї з головних складових освіти; відбулося усвідомлення «впливу музики на людську етику й психіку» (Аристотель).

Музика є універсальною людською мовою та особливими засобами звертається до особистості, позитивно впливає на людину в цілому, на різні прошарки її психіки – на емоції та інтелект, на глибини свідомості й підсвідомості. Вона здатна обходити логічні й аналітичні фільтри свідомості й має встановлювати прямий контакт з почуттями з глибини душі, пам'яті й уяви. Величезна сила музики полягає в її здатності глибоко і всебічно відображати духовний світ особистості, починаючи від психічних станів і закінчуючи найтоншим вираженням емоцій, настроїв. Отож, «музика виражає все, що закладено в нас» (А.Шенберг).

Навчання музики відкриває широкий простір для актуалізації потенційних можливостей та індивідуальних властивостей особистості,

реалізації здатності самопізнання, самовдосконалення, духовного самозростання.

Визнання великого впливу музичного мистецтва на людську психіку дає підстави розглядати інструментально-виконавську діяльність майбутнього вчителя як дієву силу його духовного розвитку. Проте, аналіз практики фортепіанного навчання та спостереження свідчать, що часто інтерпретація музичних творів в інструментальному класі обмежується суто прикладним характером: правильно вивчити нотний текст твору, зіграти його технічно досконало, відповідною аплікатурою, без помилок тощо. «Проникнення» в глибинний зміст твору, відчуття і переживання його образної духовної суті залишається поза увагою виконавця.

У світі духовного розвитку студентів засобами творів музичного мистецтва постає питання: «Як треба організувати й проводити навчальні заняття з фортепіанного виконавства, щоб паралельно з розвитком піаністичної майстерності майбутнього музиканта-педагога ефективно відбувався і його духовний розвиток?» У контексті розв'язання цих питань виділяємо такі напрямки роботи: уміння створювати художньо-адекватну інтерпретацію фортепіанного твору, в процесі якої акцентуємо увагу на інтонуванні як головного засобу вираження його змісту; застосування аналізу твору, що передбачає його духовно-сміслову осягнення; усвідомлення діалогового характеру інструментально-виконавської практики.

Загальноновизнаним є положення про те, що особистість музиканта розвивається, формується й реалізується в ході *художньої інтерпретації* через художню інтерпретацію, у процесі створення якої передбачається єдність почуття й розуму, переживання й розуміння. У навчальній же практиці в інтерпретаційному процесі, зазвичай, «спостерігається інтелектуальна активність студентів» (О.Олексюк), хоча розкриття смислу музичного твору має відбуватися не тільки інтелектуальним розумовим способом. Такому раціональному підходу має бути протиставлене естетичне, символіко-образне осягнення музичного мистецтва. У цьому процесі особлива роль належить духовним потребам, емоціям, виконавській волі, почуттям, інтуїції, натхненню, глибинам підсвідомого – тим духовним сутнісним силам, які сприяють одухотвореному виконанню музики і актуалізують процеси самопізнання й самовираження.

Важливою є думка В.Медушевського щодо ролі суб'єктно-особистісного ставлення до музики й процесу її пізнання, необхідності виявлення кожним музикантом особистісного змісту музичного твору, застосування рефлексивно-інтерпретаційного підходу до музично-виконавської діяльності.

При виконанні фортепіанного твору майбутній музикант-педагог має переживати глибину почуттів, відтворених у музичному творі, перейматися тими переживаннями, що їх утілює автор у своєму творі, сприймати музичну інформацію як «духовне послання автора всьому світу і йому особисто». Музика виступає як «носіє музичних істин і цінностей».

Установка на відтворення глибинного змісту твору передбачає ретельну увагу музиканта-виконавця до виховання культури звука, необхідність постійного вдосконалення мистецтва звукодобування на фортепіано, досягнення виразності й достовірності *музичної інтонації*, тому що художні образи в музиці формуються за допомогою звуків, організованих інтонаційно. Інтонація в музиці є головним засобом вираження художнього змісту. На думку Б.Асаф'єва, «мислення і відчуття композитора стають інтонацією» [1, с.264]. Музичне інтонування дослідник розуміє як вияв людської думки, людської свідомості. Інтонація – це «музична думка». У контексті духовного розвитку студентів важливими є тези В.Медушевського про «усвідомлення інтонацій як одухотворених звукових згустків історії» [3] й П.Флоренського, який важливою суттю інтонації вважає енергію. Музична інтонація здатна втілювати енергії душі, чисті й брудні. Маючи енергію, інтонація, таким чином, набуває буттєвої природи [6, с. 257]. Ключове слово тут «енергія», на нашу думку, означає рушійну силу преображення виконавця, який оперує музичними інтонаціями.

Сучасні наукові дослідження (В.Медушевський, В.Москаленко, Є.Назайкинський та інші) засвідчують, що свідоме звернення до теорії інтонації сприятиме розв'язанню актуальних проблем професійної музичної освіти, оскільки це вказує на чинники розуміння музики, здатність через музичну інтонацію осягати навколишню дійсність, власний внутрішній світ і, як наслідок, це розвиває особистість майбутнього вчителя духовно.

Особливе завдання має *мисленнева робота* музиканта-педагога над художньою інтерпретацією твору, коли піаніст лишає інструмент, і музика живе у внутрішньому звучанні. Це передбачає розвиток здатності повної й тривалої концентрації слухової уваги (ширше – музичної свідомості), переведення *всієї* роботи у внутрішню музичну діяльність. Мисленнева гра музиканта відзначається не тільки високою психічною концентрацією, що уможливорює порівнювати цей метод з «музичною йогою або музичною медитацією» (С.Єліна), але надає змогу тонкого контролю і керування внутрішніми процесами.

При створенні інтерпретаційної версії музичного твору студенти мають застосовувати аналіз. Чого чекати від аналізу великої музики?

Аналіз – це засіб розвитку духовно-змістового, осмислено-слухового осягнення інтонаційної форми як способу мислення про суще у звуках.

Так, *аксіологічний аналіз* музичного твору допомагає осмислювати музику як особливий вид художньої творчості у взаємозв'язку із суміжними галузями науки й мистецтва, у широкій історичній перспективі, яка відкриває

способи культурно-типологічних порівнянь. На думку О.Олексюк, аксіологічний аналіз сприяє зверненню (через осягнення світу музичних цінностей) до духовного світу особистості, до розвитку її естетичних смаків, ідеалів, світоглядних настанов і переконань [4].

Виконавський аналіз твору має бути націлений на побудову інтонаційної форми й відтворення найтонших інтонацій, що розкривають зміст. В цьому – найбагатший потенціал виховання музиканта-педагога. Умовою ж духовно-осмисленого осягнення твору є вихований музичний слух, що сприяє відтворенню виконавцем інтонаційного простору твору за допомогою розвинутої чутливості.

У центрі уваги *естетичного аналізу* музичного твору – диференційований підхід до естетичних якостей твору, вміння осягати його ціннісно-сислову сутність, уміння оцінювати естетико-художній об'єкт відповідно до основних естетичних критеріїв оригінальності, художності, майстерності, а також до індивідуального суб'єктивного враження, духовно-почуттєвого, смакового судження, ціннісно-орієнтаційних поглядів [4].

Розмірковуючи над питаннями впливу музики на душу людини, В.Медушевський запропонував аналіз музики, для здійснення якого студенту також необхідно звертатися до історичних, біографічних, генетичних аспектів створення твору, але вчений рекомендує змінювати вектор (характер) питань з «розворотом» їх до висвітлення духовно-моральних сутностей, потенцій музичного твору, здатних пробудити вищі аспекти душі майбутніх фахівців. Наприклад, замість питання до виконавця: «що виражає ця музика?», викладачу краще сформулювати його так: «що в музиці надихає, що здатне вселити радість?», і важливим є виявлення ні стільки змісту музики, скільки, передусім, – її духовного смислу, того, що сприяє просвітленню душі. «Яким новим способом композитор відкриває вічно прекрасне?» Аналіз музики, за твердженням В.Медушевського, «має постійно повертати музиці її піднесену красу» й завдяки вихованому музичному слуху студент має заглиблюватися в пошуки «такої неземної краси».

Отже, у процесі інструментально-виконавської діяльності студентів актуальним є звернення їхньої уваги на *красу* музичного твору, виховання потреби до створення такої «звукової краси». Музичною наукою доведено, що етичний вплив музики на людину являє собою не

моралізування, а виховання красою. При такій побудові фортепіанного навчання, коли набувають важливості пошуки й створення краси музичної форми, виявляється такий важливий виховний аспект музичного мистецтва, як взаємозв'язок музики і моралі, музики і моральності. При вивченні музичних творів педагогу важливо стимулювати в студентів *гедоністичне ставлення* до музичних явищ, «виробляти» й продукувати їхню потребу в естетичній насолоді, відчутті внутрішньої радості при виконанні фортепіанних творів, спонукати студентів до *милування* довершеністю музичної форми у всій сукупності її музично-виражальних засобів.

Під час музично-педагогічного процесу винятково важливе значення має *діалогічне спілкування*, яке відбувається в умовах міжсуб'єктної взаємодії викладача і студента, коли має місце не просто співпраця заради результату, а «пошук згоди в смислах». Орієнтація на духовний розвиток студента в процесі діалогічної взаємодії в інструментальному класі передбачає побудову відповідної стратегії діяльності педагога, що набуває нового сенсу – підтримання людини в духовній «самопобудові» (С.Кримський). Такі взаємостосунки учасників педагогічного діалогу мають характер співпраці, співтворчості, у процесі яких домінує обмін особистісними смислами й досвідом, формується духовне єднання.

Так, у процесі роботи з учнями видатні педагоги-музиканти С.Зверев, А.Артоболевська, Г.Нейгауз уміли створювати таке музично-педагогічне спілкування, яке сприяло художньо-виконавському й духовному розвитку вихованців і характеризувалося певними особливостями, а саме: інтенсивним педагогічним спрямуванням; створенням атмосфери довіри й особливої «родинності» близьких за духом людей; високим «моральним градусом»; зверненням до внутрішніх сил учнів у процесі їхнього занурення в атмосферу інтерпретаційної творчості; широтою інтересів і всебічною освіченістю педагога.

У процесі інструментального виконавства важливого значення набуває *діалог* музиканта-виконавця з автором твору. Такий музичний діалог передбачає взаємодію творця та співавтора-інтерпретатора, розмова яких обмежується «спільною темою» – логікою розвитку конкретного твору. Діалог виступає сутнісною основою інтерпретації музики й виникає на рівні інтонації. Найважливішими психологічними механізмами діалогу називають співчуття, на основі якого формується спільність настроїв, думок, поглядів. Процеси співпереживання й співтворчості забезпечують духовний зв'язок виконавця з особистісним «Я» композитора, передбачають процеси особистісного пошуку й визначення духовних завдань, які ставив перед собою автор твору,

духовного осягнення художніх образів. Створення установки на діалог з композитором і подальша реалізація самовираження в процесі художньої інтерпретації твору виступають фактором активізації духовних сил майбутнього вчителя й сприяють його духовному збагаченню.

Принципово важливим інструментом духовного розвитку, його основою має бути *любов*, яка є найдосконалішою творчою енергією. Любов може виявлятися в різних аспектах. Для музиканта-педагога всі вони важливі: і любов до музики, і до фортепіанного виконавства, і до учнів, і до педагогічної праці. Педагог-вихователь має «випромінювати» щире бажання навчити студентів добре грати, мусить мати віру в духовний, музично-творчий потенціал вихованців і здатність допомогти його реалізувати; він повинен щиро захоплюватися досягненнями студентів, створювати навколо себе позитивний простір. Така позиція наставника сприяє розквіту духовних творчих сил майбутнього фахівця й допомагає йому вийти на «рівень духовності» своєї професійної підготовки.

Підсумовуючи, вважаємо, що *духовний розвиток* особистості – це повсякденна духовна *праця* над собою; це – *еволюція* людської волі, свідомості й любові, процес свідомого самовдосконалення; це – *преображення* себе як духа, душі й особистості.

Показниками духовного розвитку музиканта-педагога слугують його вміння й навички:

- виявляти особистісне ставлення до музичного твору, розкривати його художньо-образний зміст за допомогою найтоншого інтонування й інтуїтивного осягнення, що передбачає розвиненість духовно-почуттєвої сфери, музичного мислення, асоціативних уявлень;
- проводити аналіз музичної форми із виявленням її духовно-сміслових понять, що відкриває для майбутніх учителів нові можливості осягнення музичних творів;
- здійснювати творче спілкування в процесі інструментально-виконавської діяльності як «ланцюг ціннісної взаємодії: композитор – музичний твір – музикант-педагог – студент-виконавець + співпереживання + співтворчість» (Г.Щербакова).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асафьев Б.В. Речевая интонация /Б.В.Асафьев. – М.– Л.: Музыка, 1965. – 136 с.
2. Медушевский В.В. Дух музыки и дух музыкального воспитания / В.В. Медушевский // Искусство в школе. – 1995.– №2. – С.64–65.
3. Медушевский В.В. Интонационная форма музыки / В.В. Медушевский. – М.: Композитор, 1993. – 262 с.
4. Олексюк О.М. Музично-педагогічний процес у вищій школі /О.М. Олексюк, М.М.Ткач. – К.: Знання України, 2009. – 123 с.

5. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога / Г.Г. Нейгауз // 4-е изд. – М.: Музыка, 1982. – 300 с.
6. Флоренский П.А. Мысль и язык / П.А. Флоренский // У водоразделов мысли: Собр. соч. в 2-х тт. – М.: Прометей, 1989. – Т. 2. – 324 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гончаренко Лариса Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: духовно-професійний розвиток студентів в процесі інструментально-виконавської діяльності.

УДК 781. 24 (07)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ

Олена ГОРБЕНКО (Кіровоград)

Постановка проблеми. Основними завданнями в структурі музично-педагогічної діяльності вчителя музики є: вміння виконувати твори різних стилів і форм інструментального письма; вміння розкривати художній образ твору на основі точного виконання нотного тексту й власного виконавського досвіду; вміння володіти навичками самостійної роботи над музичним твором; знання специфіки виконання шкільного репертуару. У зв'язку з цим формування художньо-інтерпретаційних умінь майбутнього вчителя музики в класі основного інструмента набуває особливого значення. Саме в процесі художньо-інструментальної інтерпретації накопичується музично-виконавський досвід, формується художня культура, вдосконалюється техніка виконання, розвивається художньо-образне мислення й особистісні якості.

Мета статті: розкрити сутність, структуру й особливості музичної інтерпретації в процесі інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Основний зміст статті. Однією із сутнісних ознак професіоналізму майбутнього вчителя музики є художня інтерпретація. Про це свідчать ґрунтовні праці О.Олексюк, О.Отич, Г.Падалки, Л.Паньків, О.Ростовського, О.Рудницької, О.Щолокової та ін.. Науковці підкреслюють, що саме в процесі художньої інтерпретації і через художню інтерпретацію формується, розвивається і реалізується особистість учителя музики.